

THIẾT KẾ CÁC MỤC TỪ VỀ VÙNG THẮT SƠN AN GIANG TRONG CÔNG TRÌNH TỪ ĐIỂN BÁCH KHOA SÔNG NÚI VIỆT NAM

BÙI THANH DŨNG *

Tóm tắt: “Thắt Sơn” hay “Bảy Núi” là tên gọi chung của bảy ngọn núi tiêu biểu ở tỉnh An Giang, được coi là “bửu sơn” - non thiêng của đất trời trong tâm tưởng của người dân Nam Bộ nói riêng và của Việt Nam nói chung. Quá trình biên soạn *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam* không thể thiếu những mục từ này. Bài viết khái quát về vùng núi Thắt Sơn, giới thiệu cấu trúc vi mô của các mục từ về những ngọn núi Thắt Sơn, cũng như mục từ mẫu để tham khảo.

Từ khóa: Thắt Sơn, Bảy Núi, từ điển bách khoa, sông núi Việt Nam.

Abstract: “That Son” or “Bay Nui” is the common name of the seven typical mountains in An Giang province, which is considered sacred “treasures of nature” to An Giang people in particular and Viet Nam people in general. These mountains are of the indispensable entries compiled in *Encyclopedic Dictionary of Rivers and Mountains of Viet Nam*. The article generalizes the That Son region, introduces the microstructure of these That Son mountainous entries as well as a sample entry for reference.

Keywords: That Son, Bay Nui, encyclopedic dictionary, rivers and mountains of Viet Nam.

1. Mở đầu

Tỉnh An Giang được đề cập trong *Đại*

Nam Nhất Thống chí của sử quán triều Nguyễn như “vùng đất hình thặng quan yếu của miền Tây” [10, tr.191]. Thắt Sơn An Giang là vùng bán sơn địa, với núi đồi xen lẫn đồng bằng, nằm gọn trong địa phận tỉnh An Giang. Nơi đây cũng nằm trong vùng giáp biên giới Tây Nam của Việt Nam với Campuchia. Trong kháng chiến chống Mỹ, quân và dân ta đã tận dụng địa thế hiểm trở của vùng núi Thắt Sơn để làm nơi cất giấu vũ khí, ẩn náu và bám trụ chiến đấu, để lại nhiều dấu tích lịch sử cho đến nay. Ngày nay, hệ sinh thái tự nhiên và cảnh quan khu di sản thiên nhiên Thắt Sơn đã và đang được tỉnh An Giang và Nhà nước ta chú trọng bảo tồn và quy hoạch phát triển. Với ý nghĩa đó, vùng Thắt Sơn thuộc tỉnh An Giang không thể nằm ngoài danh mục biên soạn các mục từ về sông, núi của Việt Nam trong công trình *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam*¹.

2. Sơ lược về *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam* và vùng Thắt Sơn An Giang

Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam là một công trình tra cứu cỡ vừa và nhỏ về hệ

* ThS - Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam; Email: bui.thanhdzung@gmail.com

thống các sông, núi ở Việt Nam, nhằm bổ sung nguồn tư liệu, tài liệu nghiên cứu và tra cứu phong phú cho các nhà nghiên cứu và công chúng độc giả, góp phần cung cấp tri thức và quảng bá các cảnh quan thiên nhiên Việt Nam với người dân cũng như du khách trong và ngoài nước. Quá trình biên soạn, biên tập các mục từ được chia thành ba giai đoạn: giai đoạn 1 - khu vực Miền Bắc (năm 2021); giai đoạn 2 - khu vực Miền Trung và Tây Nguyên (năm 2022); giai đoạn 3 - khu vực Miền Nam (năm 2023).

Tiếp nối những thành tựu đã đạt được trong hai giai đoạn trước đó, tại giai đoạn 3, công trình tập trung chủ yếu biên soạn các mục từ sông, núi ở khu vực Miền Nam tại các tỉnh, thành phố (theo thứ tự chữ cái tiếng Việt): An Giang, Bà Rịa - Vũng Tàu, Bạc Liêu, Bến Tre, Bình Dương, Bình Phước, Cà Mau, Cần Thơ, Đồng Nai, Đồng Tháp, Hậu Giang, Kiên Giang, Long An, Sóc Trăng, Tây Ninh, Thành phố Hồ Chí Minh, Tiền Giang, Trà Vinh, Vĩnh Long. Tại khu vực này, hai hệ thống sông ngòi lớn nhất là sông Mê Kông và sông Đồng Nai được chú trọng nghiên cứu, khai thác phục vụ cho công tác biên soạn. Bên cạnh đó là những lưu vực sông liên tỉnh như sông Tiền, sông Hậu, sông Dinh, sông Ray,... Khu vực đồi núi thì chủ yếu tập trung ở phía Đông Nam Bộ, như núi Bà Rá (Bình Phước), núi Chứa Chan (Đồng Nai), núi Thị Vải (Bà Rịa - Vũng Tàu), núi Bà Đen (Tây Ninh),... Ở phía Tây Nam Bộ có dãy Thất Sơn (An Giang) và dãy Hàm Ninh (Kiên Giang).

Đối với Thất Sơn An Giang, vùng núi này có gần 40 ngọn núi lớn nhỏ tạo thành một hình cánh cung dài khoảng 100 km, nối tiếp nhau từ Bắc xuống Nam, bắt đầu từ xã Phú Hữu (huyện An Phú), kéo tới xã Vĩnh Tế (thành phố Châu Đốc), rồi qua huyện Tịnh Biên và Tri Tôn, và kết thúc tại thị trấn

Núi Sập (huyện Thoại Sơn); trong đó có bảy ngọn núi chính, đúng như tên gọi “Thất Sơn” - “Bảy Núi”, gồm: Thiên Cẩm Sơn (núi Cẩm), Ngũ Hồ Sơn (núi Dài Năm Giếng), Phụng Hoàng Sơn (núi Cô Tô), Ngọa Long Sơn (núi Dài), Liên Hoa Sơn (núi Tượng), Anh Vũ Sơn (núi Két), Thủy Đài Sơn (núi Nước).

Về địa lý, vùng núi rừng nơi đây có tổng diện tích khoảng 21.000 ha, chiếm khoảng 6% diện tích tự nhiên của tỉnh An Giang. Các ngọn núi phân bố chủ yếu ở hai huyện Tịnh Biên và Tri Tôn, còn lại rải rác ở thành phố Châu Đốc và huyện Thoại Sơn. Địa hình vùng núi xen kẽ với đồng bằng, độ cao trung bình từ 200 - 300 m, nơi cao nhất (đỉnh núi Cẩm) cao khoảng 710 m. Toàn cảnh vùng núi khoác lên vẻ đẹp hùng vĩ của thiên nhiên xen lẫn nét huyền bí và tâm linh, rất triển vọng cho hoạt động khai thác thể thao, du lịch và nghỉ dưỡng.

Là vùng giáp ranh biên giới, với chiều dài biên giới đất liền với Campuchia khoảng 100 km, vùng Thất Sơn có vị trí quan trọng trong phát triển thương mại và du lịch qua biên giới. Trong vùng có cửa khẩu quốc tế đường bộ Tịnh Biên, cửa khẩu quốc tế đường sông Vĩnh Xương và ba cửa khẩu quốc gia Khánh Bình, Vĩnh Hội Đông và Vĩnh Xương. Vùng núi cách mũi Hà Tiên và biển Tây không xa, có địa thế hiểm trở; có kênh Vĩnh Tế, từ thành phố Châu Đốc chảy đến Hà Tiên rồi đổ ra biển Tây, nằm dọc sát biên giới Việt Nam - Campuchia. Do đó, vùng Thất Sơn có vị trí chiến lược trong ổn định chính trị và an ninh quốc phòng của tổ quốc.

Trong du lịch tâm linh và du lịch thể thao - nghỉ dưỡng, Thất Sơn được ví như món quà tặng quý báu từ mẹ thiên nhiên, với lợi thế ưu đãi về vị trí và địa thế của

một vùng sinh thái. Hai đường quốc lộ 91 và 80 giúp giao thông thông suốt từ thành phố Châu Đốc tới cửa khẩu quốc tế đường bộ Tịnh Biên (huyện Tịnh Biên) hoặc sang huyện Tri Tôn; và từ đường Hồ Chí Minh đi qua cầu Vàm Cống, Núi Sập, di chỉ Óc Eo, rồi vào huyện Tri Tôn. Điều này giúp ích nhiều cho việc đi lại của hoạt động du lịch tâm linh và hành hương diễn ra thuận lợi. Những điểm đến du lịch tâm linh hấp dẫn nơi đây có thể kể đến núi Cấm (huyện Tịnh Biên), đền Bà Chúa xứ núi Sam (thành phố Châu Đốc), cùng những lăng, đền, chùa lâu đời của vùng Thất Sơn; cùng các địa điểm phục vụ cho hoạt động du lịch nghỉ dưỡng tại rừng tràm Trà Sư, hồ Thủy Liêm, núi Thanh Long,... (huyện Tịnh Biên), hay hồ Soài So, Soài Chek, Ô Tà Sóc,... (huyện Tri Tôn). Ngoài ra, vùng núi Thất Sơn còn là huyết mạch kết nối với những địa phương như Phú Quốc, Hà Tiên - Rạch Giá, Tân Châu - Hồng Ngự, Cà Mau, Cần Thơ, thành phố Hồ Chí Minh; cùng những quốc gia lân cận như Campuchia, Thái Lan và những quốc gia trong khối ASEAN.

Với những lợi thế về vị trí địa lý - tự nhiên cũng như tầm quan trọng của phát triển kinh tế - xã hội tỉnh An Giang nói chung và của vùng Thất Sơn nói riêng, Chính phủ đã ra Quyết định số 71/QĐ-TTg ngày 22.5.2007 phê duyệt Quy hoạch tổng thể phát triển kinh tế - xã hội tỉnh An Giang đến năm 2020; cũng như Quyết định số 801/QĐ-TTg ngày 27.6.2012 phê duyệt quy hoạch bổ sung, trong đó chú trọng “bảo tồn hệ sinh thái tự nhiên và cảnh quan khu di sản thiên nhiên Thất Sơn”².

3. Lựa chọn các mục từ về Thất Sơn An Giang

Như bài viết đã giới thiệu, Thất Sơn là tên gọi của bảy ngọn núi nằm trong địa

phận tỉnh An Giang, có vị trí chiến lược về phát triển kinh tế - xã hội và đảm bảo ổn định về quốc phòng - an ninh, vì nơi đây là vùng biên giới giáp ranh với nước bạn Campuchia. Bài viết sẽ giới thiệu vắn tắt về bảy ngọn núi này, thứ tự được liệt kê theo hướng vành cung từ Bắc xuống Nam.

- *Anh Vũ Sơn* (núi Két): thuộc xã Thới Sơn, huyện Tịnh Biên, tỉnh An Giang. Trên đỉnh núi có những tảng đá chồng lên nhau một cách tự nhiên, có hình dáng giống đầu con chim két. Núi được bao bọc bởi những ngọn núi nhỏ hơn như núi Trà Sư, núi Đất, núi Bà Đắc. Nơi đây những chốn linh thiêng như chùa Thới Sơn, chùa Phước Điền; cùng những câu chuyện truyền miệng kỳ bí.

- *Ngũ Hồ Sơn* (núi Dài Năm Giếng): thuộc xã An Phú, huyện Tịnh Biên, tỉnh An Giang. Trên bề mặt núi có năm vị trí bị trũng sâu xuống nhìn như giếng trời nên được gọi là “Năm Giếng”. Dãy núi nhìn giống như một hòn non bộ khổng lồ cùng cảnh quan thơ mộng và những câu chuyện tâm linh huyền bí.

- *Thiên Cấm Sơn* (núi Cấm): thuộc xã An Hảo, huyện Tịnh Biên, tỉnh An Giang. Đây là ngọn núi cao nhất trong vùng Thất Sơn. Nơi đây có chùa Vạn Linh uy nghiêm, bức tượng Phật Di Lặc khổng lồ cao 33,6 m và nặng 1.700 tấn, xây dựng từ năm 1912; được Hội đồng xác lập kỷ lục Châu Á công nhận “Tượng Phật Di Lặc lớn nhất trên đỉnh núi ở Châu Á” năm 2013³.

- *Liên Hoa Sơn* (núi Tượng): thuộc xã Vĩnh Phước, huyện Tri Tôn, An Giang. Núi có nhiều hang đá sâu, là nơi ẩn nấp của người dân trong những trận chiến với Pôn Pốt. Đây cũng là nơi tu hành đạo Tứ Ân Hiếu Nghĩa, một hệ phái của đạo Bửu Sơn Kỳ Hương.

- *Ngọa Long Sơn* (núi Dài): thuộc thị trấn Ba Chúc, huyện Tri Tôn, tỉnh An

Giang. Núi có độ dốc lớn, có nhiều loại cây rừng quý hiếm. Nơi đây có Ô Tà Sóc, căn cứ cách mạng được xây dựng phục vụ cho kháng chiến chống Mỹ, được xếp hạng Di tích lịch sử cấp quốc gia năm 2001⁴.

- *Thủy Đài Sơn* (núi Nước): thuộc thị trấn Ba Chúc, huyện Tri Tôn, tỉnh An Giang. Đây là ngọn núi thấp nhất trong Thất Sơn. Sở dĩ là một trong bảy ngọn núi đại diện cho An Giang vì ngay từ đời xưa, địa điểm này đã được ca tụng là nơi tinh hoa hội tụ, trời đất dung hòa từ thuở khai thiên lập địa.

- *Phụng Hoàng Sơn* (núi Cô Tô): thuộc xã Ô Lâm, huyện Tri Tôn, tỉnh An Giang. Núi có hệ thống hang động ngầm rộng lớn, có hồ Hoài So trong xanh nằm trong lòng núi. Tương truyền có xuất hiện dấu chân phượng hoàng từ thuở khai thiên lập địa nên ngọn núi được mang tên này.

Với nhiều đóng góp về giá trị tâm linh, di tích lịch sử, hoạt động văn hóa - xã hội và tiềm năng kinh tế - du lịch cho khu vực Miền Nam nói riêng và cho đất nước ta nói chung, Thất Sơn An Giang xứng đáng được lựa chọn là những mục từ được biên soạn trong công trình *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam*, nhằm phục vụ mục đích biên soạn phù hợp với mục tiêu chung của công trình, giúp hoàn thiện danh mục tổng hợp các hệ thống sông ngòi và núi đồi của Việt Nam, qua đó độc giả sẽ có cái nhìn vừa tổng quát cấu trúc vĩ mô của công trình, vừa chi tiết khi tra cứu từng mục từ cụ thể.

4. Cấu trúc mục từ và mục từ mẫu

Về cấu trúc mục từ, vì đây là những mục từ gắn liền với vị trí địa lý, điều kiện tự nhiên, cùng các yếu tố liên quan như kinh tế, xã hội, văn hóa, thể thao - du lịch,... do đó có thể xếp chúng vào loại hình mục từ

về địa danh.

Cấu trúc vi mô:

- Đầu mục: tên ngọn núi; tên gọi khác (nếu có).

- Vắn tắt về vị trí địa lý, địa hình, tài nguyên, khí hậu, diện tích, độ cao,...

- Các mốc chính trong lịch sử hình thành và phát triển.

- Những truyền thuyết liên quan (nếu có).

- Đặc điểm chính về kinh tế, văn hóa - xã hội, quốc phòng - an ninh,...

- Ảnh minh họa (nếu có).

* Mục từ mẫu:

NÚI CẨM (cg. *Núi Ông Cẩm, Thiên Cẩm Sơn, Đài Tốn*; tên Khơ Me: *Pnom ta piel* hay *Pnom po piél*) thuộc xã An Hảo, huyện Tịnh Biên, tỉnh An Giang, cách trung tâm thành phố Long Xuyên khoảng 90 km và cách thành phố Châu Đốc khoảng 37 km, có độ cao khoảng 705 m so với mực nước biển; được xem là núi cao nhất ở Đồng bằng sông Cửu Long.

Theo truyền thuyết, NC xuất phát từ lệnh cấm dân lên núi của vua Nguyễn Phúc Ánh (Gia Long). Khi bị quân Tây Sơn truy đuổi, Nguyễn Ánh đã đến núi này để lánh nạn nên đã ban lệnh cấm người dân lui tới. Truyền thuyết khác lại kể rằng, NC xưa kia là nơi sinh sống của loài hổ trắng (Bạch Hổ) nên các quan chức đương thời đã ra lệnh cấm người dân lên núi. Theo *Gia Định thành thông chí*, ngọn núi này cao 50 trượng, chu vi 20 dặm nhìn như hình như cái đài cao, nghiêm nhiên ở về cung Thìn Tỵ nên gọi là núi Đài Tốn.

NC có phong cảnh đẹp mang ý nghĩa văn hóa tâm linh với nhiều ngôi chùa, điện cổ. Ở độ cao 550 m có chùa Vạn Linh là ngôi chùa có kiến trúc chùa tháp, mang đậm chất cổ truyền phương Đông. Chùa có 3 ngọn tháp: tháp Quan Âm (ở chính giữa gồm 9 tầng, cao 35 m), tháp Hòa

thượng khai sơn Thích Thiện Hạ Quang (ở bên phải), Tháp chuông (ở bên trái gồm 9 tầng với quả đại Hồng chung nặng 1,2 tấn); nhiều bức tượng La Hán, phía trước chùa có hồ Thủy Liêm (nằm ở trung tâm NC) diện tích hơn 60.000 m² với nhiều loại cá chép khác nhau. Xung quanh hồ trồng nhiều hoa, có cầu bắc qua. Chùa Phật Lớn (cg. Thiền viện chùa Phật Lớn) xây dựng vào năm 1912. Chùa có tượng Phật Di Lặc cao 33,6 m, nặng 1.700 tấn ngồi bên sườn núi. Tượng được công nhận là tượng Phật Di Lặc lớn nhất hiện nay bởi sách kỷ lục Việt Nam (2006) và sách kỷ lục Châu Á (2013). Trên núi còn có Năm Vồ - điện Bồ Hong, bao gồm: Vồ Bồ Hong (cao 705 m), Vồ Đầu (đỉnh cao đầu tiên của NC tính từ phía Bắc, cao 584 m), Vồ Bà (có điện thờ Bà Chúa Xứ, cao 579 m), Vồ Ông Bướm (cg. Ông Voi, cao 480 m), Vồ Thiên Tuế (cao 541 m); Vồ Bồ Hong (điện Bồ Hong) nằm trên đỉnh núi cao 716 m, được xem là “nóc nhà” của Đồng bằng sông Cửu Long. Tương truyền, xưa kia có nhiều côn trùng bồ hong sinh sống nên được gọi là Vồ Bồ Hong. Cũng có điện thờ tượng Ngọc Hoàng ở nơi này. Tại đây còn có suối Thanh Long, Công viên nước Thanh Long là công viên nước duy nhất tại Việt Nam trên núi, diện tích hơn 20 ha. Đến với NC, du khách có thể leo bộ chiêm ngưỡng vẻ đẹp hoang sơ của núi rừng hoặc đi cáp treo để tiết kiệm thời gian. Cáp treo NC được đánh giá là hiện đại nhất Đồng bằng sông Cửu Long với 89 cabin, công suất phục vụ tối đa 2.000 khách/giờ.

Trên núi còn có các loài gỗ quý như: trầm hương, tốc hương, súc sa, cây sao, giáng hương, thông tre,... Là một địa danh, danh lam thắng cảnh nổi tiếng, là cơ sở để phát triển du lịch sinh thái kết hợp du lịch khám phá. Hàng năm, có rất nhiều du khách đến NC để lễ Phật, trải nghiệm, thăm quan và ngắm cảnh.

5. Kết luận

Bài viết đã trình bày khái quát về công trình *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam*

nói chung và của giai đoạn 3 nói riêng; đồng thời giới thiệu sơ lược về vùng núi Thất Sơn An Giang, cũng như ý nghĩa lựa chọn bảy ngọn núi Thất Sơn là những mục từ không thể thiếu trong quá trình biên soạn. Đồng thời, bài viết cũng xác định đây là loại hình mục từ về địa danh nhằm phục vụ cho công tác biên soạn phù hợp với cấu trúc vi mô cụ thể, cùng với đó là mục từ mẫu để tham khảo. Những điều trên sẽ góp phần tạo nên một *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam* toàn diện, có hệ thống, trở thành một công cụ tra cứu hữu ích, cung cấp khối lượng tri thức cần thiết và đầy đủ tới những đối tượng độc giả có nhu cầu trong hoạt động nghiên cứu, học tập và làm việc.

CHÚ THÍCH

¹ Đề tài cấp Cơ sở do ThS. Bùi Thanh Dũng làm Chủ nhiệm, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam là Tổ chức chủ trì, thực hiện năm 2023.

² Tại Điều 1, mục III, khoản 7 về “Bảo vệ môi trường” trong Quyết định số 801/TTg-QĐ ngày 27.6.2012 của Thủ tướng Chính phủ về Phê duyệt quy hoạch tổng thể phát triển kinh tế - xã hội tỉnh An Giang đến năm 2020.

³ Ngày 28.5.2013, tại thị xã Châu Đốc (nay là thành phố Châu Đốc), UBND tỉnh An Giang, Sở Thông tin và Truyền thông tỉnh An Giang và tổ chức Kỷ lục Châu Á (Asia Book of Records - ABR) đã hợp báo công bố công nhận kỷ lục Châu Á về bức tượng Phật Di Lặc lớn nhất trên đỉnh núi ở Châu Á cho bức tượng Phật Di Lặc trên đỉnh núi Cẩm (Thiên Cẩm Sơn).

⁴ Ngày 28.12.2001, Bộ Văn hóa - Thông tin (nay là Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch) đã công nhận Khu căn cứ cách mạng Ô Tà Sóc là di tích lịch sử cách mạng cấp quốc gia.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Liêm Châu, *Thất Sơn truyền kỳ: Những truyền kỳ lạ lưu truyền vùng Bảy núi*, Nxb. Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh, Tp. Hồ Chí Minh, 2015.

⇒ Xem tiếp trang 71